

ภูมิปัญญาการทำงานอบไผ่บนฐานทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วม ของชุมชนบางนางร้า อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ปัทมมาศ พลิชฐ์ภักกุล^{1*} อารีวรรณ หัสติน² มนต์ชาติรี เกตุมณี³ และ วรรณยา เฉลยปราชญ์⁴

Received: 18 April 2023/ Revised: 21 July 2023 / Accepted: 10 August 2023

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการทำงานอบไผ่บนฐานทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนบางนางร้า อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และ 2) เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำงานอบบนฐานทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนบางนางร้า อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ผู้นำกลุ่ม และผู้ปฏิบัติงานจำนวนรวม 5 ท่าน และนำข้อมูลมาวิเคราะห์เนื้อหาวัตถุประสงค์ ผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาการทำงานอบชุมชนบางนางร้า อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นชุมชนที่ขึ้นชื่อด้านสินค้าโอท็อปโดยเฉพาะผลิตภัณฑ์จักสานงอบ คนในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม และดำรงชีวิตโดยนำภูมิปัญญามาใช้ในชีวิตประจำวัน เมื่อว่างเว้นจากการทำไร่ทำนา คนในชุมชนบางนางร้าจึงมีการรวมกลุ่มกันทำเครื่องจักสานเพื่อหารายได้เสริม โดยทำงอบจากไผ่ สำหรับแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำงานอบโดยผ่านการถ่ายทอดจากครูภูมิปัญญาสู่เยาวชนและลูกหลาน ผ่านการฝึกปฏิบัติ และผ่านสื่อ เปิดเป็นศูนย์การเรียนรู้แก่นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไป และเป็นวิทยากรฝึกอบรมในสถานศึกษา และประชาสัมพันธ์ผ่านเว็บไซต์ และเฟซบุ๊กที่มีข้อมูลการทำงานอบให้แก่ผู้สนใจเรียนรู้เรื่องงอบ นอกจากนี้ชุมชนยังมีการประยุกต์งอบที่เป็นเครื่องสวมกันแดดในการทำไร่ทำนา มาลงสีและลายที่สวยงาม พัฒนาเป็นของที่ระลึก เป็นพวงกุญแจ เพื่อให้ภูมิปัญญาการทำงานอบคงอยู่ต่อไป

คำสำคัญ: การอนุรักษ์ภูมิปัญญา, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, งอบ, ไผ่

^{1*-4}คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

E-mail: pattama@rmutt.ac.th

The Wisdom of Making Palm Leaf Hat Based on Local Resources to Promote the Community Participation of Ban Nang Ra, Bang Pahan District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province

Pattama Pasitpakakul^{1*} Areewan Hussadin² Montchatry Ketmuni³ and Wannaya Chaloeypach⁴

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the wisdom of making “Ngob”; palm-leaf hat; based on local resources to promote the participation of Bang Nang Ra community, Bang Pahan district, Phra Nakhon Si Ayutthaya province and 2) to study the preservation of the wisdom of making palm - leaf hat based on local resources to promote the participation of Bang Nang Ra community, Bang Pahan district, Phra Nakhon Si Ayutthaya province. This qualitative research collected the data from related documents and field trip interview. The interviewees were totally 5 of the experts, leaders and workers. The data was analyzed and found that Ban Nang Ra, Bang Pahan District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province is a well- known community in OTOP products especially in weaving Ngob, the palm-leaf hat. Most of the community population are farmers and using local wisdom to earn their living. During the off season of farming, the people in Ban Nang Ra make Ngob, the palm-leaf hat to earn extra income. The preservation of the wisdom of making palm -leaf hat was through the transferring the wisdom from the teachers to the younger generation by practicing, and by learning through media. A learning center was established for students and interested people. The teachers also trained students in educational institutions. In addition, the course in making palm – leaf hat was broadcast to public via the website and FaceBook page. Moreover, the community has developed the hats not only for wearing for farming, but also for being keychains, or other souvenirs to maintain the wisdom of making palm - leaf hat.

Keywords: Preservation, Local Wisdom, Palm Leaf Hat, Palm Leaf

^{1*4}Faculty of Liberal Arts, Rajamangala University of Technology Thanyaburi

E-mail: pattama@rmutt.ac.th

บทนำ

ภูมิปัญญาคือ ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ที่นำมาไปสู่การปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาของมนุษย์ องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคน อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ประมวล แต่ง พัฒนา และถ่ายทอดสืบทอดกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับ ยุคสมัย ภูมิปัญญานี้มีลักษณะเป็นองค์รวม มีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิต ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเป็น ที่มาขององค์ความรู้ที่งอกงามขึ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนิน วิถีชีวิต ลักษณะองค์รวมของภูมิปัญญาที่มีความเด่นชัดในหลายด้านคือ ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรม และ หัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้าน ศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี และด้านโภชนาการ นอกจากนี้หาก พิจารณาในมิติของการนำเอาองค์ความรู้ในภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้จะพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเอื้อต่อการนำไป พัฒนาและต่อยอดให้เกิดประโยชน์ได้อย่างมากมายทั้งการดำรงชีวิตประจำวันและการกำหนดกฎเกณฑ์กติกาที่ใช้ อยู่ร่วมกัน โดยทั่วไปภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกจัดแบ่งได้หลายประเภท อาทิ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านสมุนไพร ภูมิ ปัญญาท้องถิ่นในด้านการประกอบอาชีพ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเครื่องมือเครื่องใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาหาร การกิน เป็นต้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละอย่าง ล้วนเกิดมาจากการคิดค้นและพัฒนาอย่างต่อเนื่องจากบรรพบุรุษสู่ คนรุ่นหลัง (หทัยชนก คตะสมบูรณ์, 2565)

ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องจักสานในประเทศไทย พบว่า มีการใช้วัสดุจากธรรมชาติหลายอย่างส่วน ใหญ่ใช้ส่วนต่าง ๆ ของพืช เช่น ไม้ไผ่ กก หวาย ใบกระพ้อ ใบตาล เป็นต้น นับว่าเป็นงานหัตถกรรมที่มีคุณค่า และ เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย อย่างไรก็ตามผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานโบราณที่มีในท้องถิ่นมีรูปแบบลวดลายและ ขั้นตอนการทำที่คล้ายคลึงกันโดยใช้ลวดลายพื้นฐานที่ถ่ายทอดกันมาแบบเดิม ๆ จากรุ่นสู่รุ่น เมื่อเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ของความเปลี่ยนแปลง การดำเนินชีวิตด้านต่าง ๆ ควรเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยโดยเฉพาะในด้านการประกอบ อาชีพ ภาคอุตสาหกรรมเข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยจนทำให้ชุมชนในชนบทซึ่ง ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ดำเนินชีวิตให้เข้ากับเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก จึงเป็นสิ่งที่แสดงถึงอัตลักษณ์สังคมเกษตรกรรมของไทย (สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559) หัตถกรรมเครื่องจักสานที่ เกี่ยวข้องประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ จะเป็นสิ่งที่สร้างความแตกต่างได้เป็นอย่างดี นับได้ว่าเป็นสิ่งที่ สะท้อนแนวคิดวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี และในขณะเดียวกันก็สร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นขึ้นมา เครื่องจักสานเป็นเครื่องมือที่มนุษย์สามารถจะนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี ไม่เพียงแต่ด้านประโยชน์ใช้สอยเท่านั้นที่มนุษย์พัฒนาขึ้น ความสวยงาม และความทนทานถาวร ซึ่งปัจจัยที่มนุษย์ ให้ความสำคัญเช่นกัน (วิทยา มีกลิ่นหอม, 2561; จิราพร มะโนวัง, วาสนา เสภา และกนกวรรณ ปลาศิลา, 2565)

บ้านบางนางร้า อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีหัตถกรรมท้องถิ่นในการใช้โบราณมาทำ กระจับปี่ ซึ่งปัจจุบันเยาวชนในท้องถิ่นไม่ค่อยตระหนักในคุณค่า จึงเห็นได้ว่าเยาวชนมีการผันตัวสู่การทำงานของ ภาคอุตสาหกรรมโดยละทิ้งอาชีพเกษตรกรรมส่งผลให้กระจับปี่ซึ่งเป็นเครื่องใช้สำคัญในการประกอบอาชีพถูกละทิ้งไป ด้วยและผู้ประกอบอาชีพจักสานกระจับปี่ โดยส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุทำให้องค์ความรู้เรื่องการจักสานกระจับปี่ไม่ส่ง ต่อสู่เยาวชนทำให้เยาวชนไม่ตระหนักถึงความสำคัญและไม่เข้าใจวิธีการทำกระจับปี่ พร้อมทั้งเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้า

มามีบทบาทวิถีชีวิต ชุมชนเริ่มเปลี่ยนไปตามวัฒนธรรมทางสังคม มีส่วนน้อยยังเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาที่จะอนุรักษ์ และต้องการสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว ชุมชน พร้อมทั้งเผยแพร่วัฒนธรรมแก่ผู้สนใจทั่วไป

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น คณะผู้วิจัยได้เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นับวันจะสูญหายไปจากชุมชน จึงทำการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาการทำอบไบลานบนฐานทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนบางนางร้า อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่ออนุรักษ์หัตถกรรมท้องถิ่นจากการใช้ไบลานที่ยังคงอนุรักษ์ศิลปะของงานจักสานดั้งเดิมไว้ เพื่อไม่ให้สูญหายไปตามสภาพสังคมและกาลเวลา รวมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมและความเข้มแข็งของชุมชน ตลอดจนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค เพื่อให้สามารถแข่งขันตามสภาพเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้ผลิตงานจักสานไบลานได้สืบทอดภูมิปัญญาในท้องถิ่นต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการทำอบไบลานบนฐานทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนบางนางร้า อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์การทำอบไบลานบนฐานทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนบางนางร้า อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วิธีการวิจัย

การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาการทำอบไบลานบนฐานทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนบางนางร้า อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1.วิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และข้อมูลจากภาคสนาม ด้วยวิธีการสำรวจเบื้องต้น การสังเกต และการสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยตนเองผู้เชี่ยวชาญ ผู้นำกลุ่ม และผู้ปฏิบัติงานจำนวนรวม 5 ท่าน เพื่อให้ได้ข้อมูลด้านภูมิปัญญา ศึกษาปัญหาและอุปสรรค เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาการทำอบไบลาน แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

2. เครื่องมือที่ศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ศึกษา คือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างมีแนวทางตามวัตถุประสงค์ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ คือ ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มผู้ปฏิบัติงานคือ ผู้สานอบไบลาน เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการทำอบไบลาน และนำองค์ความรู้ที่ได้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์การทำอบไบลานชุมชนบางนางร้า อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 ดำเนินการศึกษาและรวบรวมข้อมูลที่เป็นเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นความรู้เบื้องต้นก่อนลงทำงานภาคสนามสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่วิจัย

3.2 นำแบบสัมภาษณ์ไปเก็บข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมาย

3.3 ในการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยกำหนดแผนการดำเนินงานตามลำดับ คือ

3.3.1 สร้างความคุ้นเคย ความสัมพันธ์กับชุมชน เพื่อการหาข้อมูลให้ได้ข้อมูลที่แท้จริง

3.3.2 ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้ตามแนวทางแบบสัมภาษณ์ โดยสัมภาษณ์เพื่อหาคำตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

3.3.3 ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม พร้อมกับสังเกต ซักถามข้อมูลที่ยังสงสัยและจดบันทึก เพื่อหาความรู้เรื่องการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำอบใบลาน ตลอดจนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษารั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา โดยนำข้อมูลที่ได้มาจากการสังเกต การสัมภาษณ์ ทำการวิเคราะห์ไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมเอกสาร และตรวจสอบความถูกต้องกับเอกสารและหลักฐานก่อนบันทึกรายงาน โดยจัดแยกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นต่าง ๆ พิจารณาข้อมูลที่ได้ว่ามีเพียงพอที่จะตอบคำถามได้หรือไม่แล้วหาข้อมูลเพิ่มเติมจนครบถ้วน

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาการทำอบใบลานบนฐานทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนบางนางร้า อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีผลการศึกษาในประเด็นดังนี้

1. ภูมิปัญญาการทำอบใบลานบนฐานทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนบางนางร้า อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การทำอบใบลานชุมชนบางนางร้ามีขั้นตอนและกระบวนการทำดังนี้

1.1 วัสดุและส่วนประกอบ

1.1.1 ใบลาน ชุมชนบางนางร้าซื้อใบลานมาจากจังหวัดปราจีนบุรี โดยเป็นใบลานที่ตัดสำเร็จแล้ว ความยาวของใบลาน 24 นิ้ว กว้าง 1 นิ้ว จังหวัดปราจีนบุรีจัดส่งเป็นมัด 1 มัด มีทั้งหมด 100 ใบ สามารถสานอบให้ถึง 5-6 ใบ ถ้าคาดคะเนใบลานอย่างละเอียด การเลือกใช้ใบลานต้องใช้ส่วนยอด ตัด หุบ ฉีกใบออกนำไปตากแดด 3-4 คืน โดยคลี่ออกมาผึ่งและนำผ้ามาคลุมไว้ ใบลานจะค่อย ๆ คลายใบ จากนั้นผึ่งต่อให้ใบลานสีเขียวกลายเป็นสีเหลือง ใช้เตารีดถ่านในการรีดใบลาน ในการรีดใบลานนี้ชุมชนบางนางร้ามีเครือข่ายคือทำร่วมกันกับชุมชนใกล้เคียงคือ ชุมชนทับน้ำ

1.1.2 ไม้ไผ่ ใช้ไม้ไผ่สีสุก เลือกไม้ไผ่ที่มีอายุประมาณ 1 ปี หรือ 1 ปีครึ่ง เลือกไม้ไผ่ที่ข้อปล้องแก่ ถ้าไม้ไผ่แก่จัดดีแล้วคราบที่ข้อปล้องจะค่อย ๆ เรียบเกือบเท่าลำต้นจึงเหมาะกับการจักสาน ส่วนไม้ไผ่อ่อนที่ไม่เหมาะกับการจักสานข้อปล้องจะสูงกว่าลำต้นมาก ไม้ไผ่ยาว 1 ลำมีความยาว 5-6 เมตร มีประมาณ 10 กว่าปล้อง

ไม้ไผ่นำมาจากจังหวัดอุทัยธานีและจังหวัดปราจีนบุรี เนื่องจากอำเภอบางปะหันเป็นแหล่งการทำเครื่องจักสานประเภทอื่นด้วย เช่น เช่งปลาทุ ปลาตะเพียน สานตะกร้า จึงทำให้ไม้ไผ่ในชุมชนไม่เพียงพอ

ภาพที่ 1 ใบลาน และไม้ไผ่สุก

1.1.3 โครงงอบ สานด้วยตอกไม้ไผ่สีสุก หลังจากสานโครงเสร็จแล้ว จะกรุด้วยใบลานเพื่อเป็นโครงสร้างหมวก โดยมีความละเอียดและประณีตเป็นอย่างมาก การทำโครงงอบชุมชนบางนางร้าได้ทำร่วมกับชุมชนตาลเอน ชุมชนบางเพ็ญ และชุมชนบางเดื่อที่อยู่โดยรอบ

1.1.4 กระหม่อมงอบ หรือจอม ทำด้วยใบลานเย็บต่อกันเป็นแผ่นกลม รูปทรงเหมือนฝาชี เย็บปิดรูตรงกลางของงอบ รูนี้ เป็นช่องสำหรับเริ่มต้นกรูใบลานปิดโครงไม้ไผ่ กระหม่อมงอบมีทั้งหมด 2 ประเภท คือกระหม่อมงอบแบบอังกฤษ เป็นแบบมีสีสันเล็กน้อยให้ดูมีความทันสมัย และกระหม่อมงอบแบบธรรมดา เป็นแบบไทย ไม่มีสีสันแต่มีความเรียบง่าย

ภาพที่ 2 โครงงอบ และกระหม่อมงอบ

1.1.5 รางงอบ เป็นส่วนประกอบภายในงอบใช้ในการสวมหัว สามารถปรับขนาดได้ โดยการดัดให้ขยาย หรือยืดออกตามศีรษะได้ จุดเด่นของรางงอบคือ มีการถ่ายเทอากาศได้ดี ทำให้ไม่เกิดการอบ หรือการอึดอัดในการสวมใส่งอบ การทำรางงอบทำจากไม้ไผ่สีสุก การทำรางงอบชุมชนบางนางร้าจะทำร่วมกับชุมชนทับน้ำ และชุมชนบ้านลี

1.1.6 ขอบงอบหรือเส้นประกอบของงอบ ทำด้วยไม้ไผ่เหลาเป็นเส้นกลม จะช่วยทำให้งอบแข็งแรงและอยู่ทรง

ภาพที่ 3 รังงอบ และขอบงอบ

1.2 ขั้นตอนการทำ การทำตัวหมวกงอบนี้ ชุมชนบางนางร้าจะเป็นชุมชนหลักในการนำส่วนประกอบต่าง ๆ ข้างต้นที่นำมาจากชุมชนใกล้เคียงบ้าง หรือทำขึ้นเองบ้าง มาประกอบเป็นตัวหมวก โดยมีขั้นตอนดังนี้

1.2.1 การรีดใบลาน นำใบลานมาเลื่อยเอาก้านออกนำฝารองรีดมาพับทบกันให้มีความหนาประมาณ 5 เซนติเมตร วางลงบนพื้นนำใบลานที่ทำความสะอาดแล้ววางบนผ้าจับโคนใบลานด้วยมือซ้าย จับเตารีดถ่านกดทับลงบนใบลานแล้วดึงเข้าหาตัว จากนั้นพลิกใบลานรีดอีกด้านหนึ่งนำใบลานที่รีดแล้วมาเรียงกันโดยให้ส่วนปลายใบอยู่ทางส่วนปลาย ส่วนโคนใบอยู่ทางส่วนโคนใบ ใช้เศษใบลานมัดให้แน่นจะทำให้ใบลานเรียบไม่บิดงอ

1.2.2 การเจียนใบลาน นำใบลานที่ตัดได้ความยาวตามต้องการแล้วมาวางบนแผ่นกระจกสำหรับรองตัดเจียนใบลาน โดยให้ริมใบลานที่กว้างอยู่ทางด้านบนของแผ่นกระจกรองตัดเจียน แล้วใช้มีดบางหรือมีดเจียนหมากตัดเจียนใบลานออกจากกันโดยตัดเจียนใบลานจากด้านล่างให้ปลายมีความกว้างประมาณ 1.5 เซนติเมตร และโคนกว้างประมาณ 2.5 เซนติเมตร

1.2.3 การกรูใบลานติดกับโครงงอบ นำใบลานที่ตัดเจียนแล้วมาทาบกรูติดกับโครงงอบที่ต้องการ โดยนำด้ายสีขาวมาร้อยเข็ม ขมวดเป็นปมที่ปลายเส้นด้าย แล้วเย็บใบลานติดกับโครงงอบ โดยให้ใบลานซ้อนเกยกัน มีความห่างของใบลานแต่ละใบประมาณ 1.5 เซนติเมตร การวางใบลานติดกับโครงงอบควรให้ใบลานเหลื่อมออกมาจากริมปีกงอบประมาณ 2.5 เซนติเมตร การเย็บใช้วิธีเย็บแบบแทงขึ้นและแทงลง โดยแทงขึ้นที่ใบลานชิ้นแรกและแทงลงที่ริมใบลานที่เกยทับทำอย่างนี้ตามลำดับจนรอบโครงงอบ

ภาพที่ 4 การรีดใบลาน การเจียนใบลาน และการกรูใบลานติดกับโครงงอบ

1.2.4 การล้มห่วงอบ พับใบลานส่วนบนของห้วงอบให้แนบติดกับโครงงอบส่วนหัว โดยใช้วิธีซ้อนทับกันเย็บใบลานที่พับลงให้ติดกันโดยใช้เข็มแทงขึ้นที่ใบลานที่อยู่ล่างและแทงลงที่ริมใบลานที่ซ้อนทับด้านบนใช้มีดบาง หรือมีดเจียนหมาก ตัดใบลานที่เลยช่องกลางบนห้วงอบออกทิ้งไป

1.2.5 การสักห้วงอบ นำด้ายสีขาวร้อยเข็มเย็บผ้าเบอร์ 9 ยาวประมาณ 40 เซนติเมตร แล้วขมวดด้านหนึ่งให้เป็นปม นำอบที่ล้มห่วงอบแล้วมาเย็บใบลานให้ติดกับห้วงอบ ชาวบ้านเรียกว่า การสักห้วงอบโดยใช้เข็มเย็บแทงขึ้นและแทงลงให้เป็นวงกลมจนรอบห้วงอบ

1.2.6 การเย็บใบลานติดกับโครงงอบ นำอบที่สักห้วงแล้วมาเย็บใบลานด้านข้างของตัวงอบให้ติดกับโครงงอบเพื่อเน้นรูปทรงและเพิ่มความแข็งแรงให้กับตัวงอบ โดยจะเย็บ 1 แถว เว้น 1 แถว

ภาพที่ 5 การล้มห่วงอบ การสักห้วงอบ และการเย็บใบลานติดกับโครงงอบ

1.2.7 การเข้าขอบ นำขอบงอบมาผ่าตรงกลางแล้วแยกออกจนถึงข้อ โดยไม่ให้แยกขาดออกจากกันตลอดเส้นนำกรรไกรตัดใบลานริมปีกงอบที่ยาวเกินโครงงอบออกมาทิ้งไปให้พอดีกับริมโครงงอบนำขอบงอบที่ผ่าแล้วมาประกบติดกับริมปีกงอบโดยรอบ การประกบขอบงอบกับริมปีกงอบจะใช้เหล็กเจาะนำที่ริมปีกงอบและใช้ตอกผูกร้อยลงผูกมัดขอบงอบให้ติดแน่นกับริมปีกงอบ

ภาพที่ 6 การเข้าขอบ

1.2.8 การผูกขอบ นำก้านลานตัวเมียมาเหลาเอาแต่ผิวให้แบนกว้างประมาณ 0.5 เซนติเมตร นำเส้นเอ็นพลาสติกมาร้อยกับเข็มผูกขอบ และขมวดปมที่ปลายด้านหนึ่งนำขอบที่เข้าขอบแล้วมาถักริมปีกองหรือผูกขอบด้วยเส้นเอ็นพลาสติก ซึ่งการทำแบบเดิมเคยใช้คล้าซึ่งเป็นวัสดุธรรมชาติ แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนใช้เส้นเอ็นเนื่องจากหาซื้อง่าย เหนียว และคงทนกว่า

ภาพที่ 7 การผูกขอบ

1.2.9 การติดกระหม่อม หรือการติดจอม นำกระหม่อมมขอบมาปิดช่องกลางของหัวขอบแล้วใช้เข็มเย็บผ้าที่ร้อยด้ายแล้วเย็บแทงขึ้นและแทงลงให้ติดกับหัวขอบ

1.2.10 การติดรังขอบ นำไม้ไผ่มาเหลาเอาเนื้อไม้ไผ่ออกให้บาง ยาวประมาณ 15 เซนติเมตร กว้าง 1.5 เซนติเมตร เจียนปลายทั้งสองข้างให้แหลมจำนวน 2 อัน เพื่อใช้สำหรับขัดรังขอบให้ติดกับเพดานด้านในของหัวขอบ

1.2.11 ในปัจจุบัน ชุมชนบางร่ำมีการลงสีหมวกขอบให้มีความสวยงามเพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้า โดยใช้สีน้ำมันทาเป็นสี หรือหากลูกค้าไม่ต้องการสี ก็เพียงเคลือบแลคเกอร์ลงไป เพื่อความคงทน สวยงาม จากนั้นนำไปผึ่งให้สีแห้ง และสามารถนำมาสวมใส่ได้เลย

ภาพที่ 8 การติดกระหม่อม การติดรังขอบ และการลงสีน้ำมัน

2. แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำงานบนฐานทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนบางนางร้า อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำงานบนฐานทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนบางนางร้ามีดังนี้

2.1 ชุมชนบางนางร้าเปิดศูนย์การเรียนรู้การทำงานอบไบลาน เพื่อสอนการจักสานอบให้แก่นักเรียนในโรงเรียน และหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนตำบลบางนางร้า เป็นหลักสูตรเสริมเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และประชาสัมพันธ์นักศึกษาและประชาชนภายนอกผู้สนใจเข้ามาเรียนรู้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย

2.2 ชุมชนบางนางร้ารวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและในตำบลใกล้เคียง เพื่อถ่ายทอดและรักษาภูมิปัญญาการสานอบซึ่งมีสมาชิกถึง 400-500 คน

2.3 ชุมชนบางนางร้าได้พัฒนารูปแบบงานอบไบลานจากงานใช้งานในการทำไร่นามาเป็นของชำร่วย พวงกุญแจ โคมไฟ ปิ่นปักผม หรือโคมไฟ เพื่อปรับประโยชน์การใช้สอยให้หลากหลายขึ้น และเพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าอบไบลาน

2.4 ชุมชนบางนางร้าได้เข้าร่วมการแข่งขันระดับประเทศที่เมืองทองธานี เพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาการทำงานอบให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง โดยส่งนักเรียนเข้าแข่งขัน และได้รับรางวัลที่ 1 ในการชนะเลิศทางด้านภูมิปัญญา นอกจากนี้ยังได้รับรางวัลชนะเลิศการแข่งขันการประกวดชุมชนแห่งการอนุรักษ์ และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ประจำปี 2559 อีกด้วย

2.5 ทางด้านการตลาดและการสื่อสาร ชุมชนบางนางร้าใช้การโฆษณาประชาสัมพันธ์ ผ่านทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เว็บไซต์ เพจเฟซบุ๊กที่มีข้อมูลการทำงานอบให้แก่ผู้สนใจเรียนรู้เรื่องอบ และสามารถสอบถามหรือสั่งซื้อสินค้าได้

สรุปผลและอภิปรายผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

ภูมิปัญญาการทำงานอบไบลานชุมชนบางนางร้า อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุดิบที่ใช้หลักคือ ไบลาน และไม้ไผ่ หรือสานเป็นส่วนประกอบของอบ ได้แก่ โครงอบ กระหม่อมอบ หรือจอม รังอบ ขอบอบหรือเส้นประกอบของอบ โดยมีกระบวนการหรือขั้นตอนการผลิต ได้แก่ การรีดไบลาน การเจียนไบลาน การกรูไบลานติดกับโครงอบ การลั่นหัวอบ การสักหัวอบ การเย็บไบลานติดกับโครงอบ การเข้าขอบ การผูกขอบ การติดกระหม่อม หรือการติดจอม การติดรังอบ การลงสีน้ำมัน

สำหรับแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำงานบนฐานทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนบางนางร้า นั้น ชุมชนมีศูนย์การเรียนรู้การทำงานอบเพื่อสอนการจักสานอบให้แก่เด็กนักเรียนในระบบการศึกษา และนอกระบบการศึกษา ตลอดจนนักศึกษาและผู้สนใจทั่วไป มีการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและสร้างเครือข่ายในตำบลใกล้เคียงเพื่อถ่ายทอดและรักษาภูมิปัญญาการสานอบ นอกจากนี้ได้พัฒนารูปแบบงานอบไบลานจากงานใช้งานในการทำไร่นามาเป็นของชำร่วย โคมไฟ หรือโคมไฟ เพื่อปรับประโยชน์การใช้สอยให้หลากหลายขึ้น และ

เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าอบใบลาน ตลอดจนมีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ภูมิปัญญาการสานอบผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น เฟซบุ๊ก ยูทูบ เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย

วัตถุดิบ หรืออุปกรณ์การทำงานอบสามารถหาได้จากแหล่งธรรมชาติเป็นส่วนมากและมีราคาถูก มีวัสดุอุปกรณ์ดังนี้ ใบลาน ไม้ไผ่ โครงงอบ กระจมอมงอบ หรือจอม รางอบ ขอบงอบหรือเส้นประกอบของงอบ เตา ริดถ่าน ขี้ผึ้ง ด้าย เชือกเอ็น และสีน้ำมัน ส่วนผู้ผลิตงอบของอำเภอบางปะหัน ส่วนมากเป็นผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 50-60 ปีขึ้นไป มีจำนวน 50 คน ซึ่งในการทำงานของของผู้สูงอายุ ได้เงินใบละ 5-6 บาท โครงงอบสานได้ราคา 5 บาท รางอบสานได้ราคา 4 บาท ในปัจจุบันผู้ที่มีภูมิปัญญาในการทำงานอบมีอยู่น้อยราย เนื่องจากเป็นผู้สูงอายุ และแก่ชรา หลายท่านเสียชีวิต โดยส่วนมากไม่มีลูกหลานที่สามารถเรียนรู้เกี่ยวกับการทำงอบต่อจากพวกท่านได้ ทำให้กำลังในการผลิตงอบไม่สามารถควบคุมได้ เนื่องจากไม่มีสินค้าคงคลัง สำหรับผู้บริโภค สำหรับกลุ่มลูกค้าที่เหนียวแน่นของหมวกงอบคือ ชาวไร่ ชาวนา ชาวสวน กรรมกร และนักท่องเที่ยว ส่วนรายได้ของศูนย์การเรียนรู้งอบไทย ใบลาน นอกจากการขายงอบแล้วมีสินค้าจักรสานแบบอื่นที่รวมรายได้กับงอบ เช่น ปลาตะเพียน กระเป่าสาน ตะกร้าสาน และหมวก ภายใน 1 เดือน สามารถขายงอบได้ 1,000 ใบ ร่วมกับสินค้าชนิดอื่น สามารถคาดคะเนรายได้เท่ากับ 10,000 บาทต่อเดือน และได้ทำการตลาดงอบ มีการพัฒนางอบให้มีความน่าสนใจจากผู้บริโภคประเภทต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น โดยการทำโลโก้ที่ใช้ภูมิปัญญาของตัวเองที่มีเอกลักษณ์ มีผลิตภัณฑ์ที่สามารถพกพาได้ สะดวก เหมาะแก่การเป็นของฝาก และนักท่องเที่ยวต่างชาติสามารถนำกลับประเทศได้ เช่น พวงกุญแจ ปิ่นปักผม เข็มกลัดรูปงอบ สอดคล้องกับสูตรเดช ทองแก้ว, บัณฑิต ไหว่อง และยุทธชัย ฮารีปัน (2563) พบว่า ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องจักสานส่วนใหญ่เป็นวัสดุที่ใช้เป็นวัสดุธรรมชาติที่มุ่งการใช้ประโยชน์หรือใช้สอยของผู้ซื้อ ดังนั้นผู้ประกอบการธุรกิจจึงต้องให้ความสำคัญกับผู้ซื้อที่ต้องนำไปใช้ประโยชน์เป็นลำดับแรก ๆ แต่ไม่ลืมเรื่องของการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อให้มีตลาดความสวยงามโดยที่ยังคงความมีศิลปวัฒนธรรมไทยจึงจะมีส่วนทำให้สามารถทำเป็นของฝากที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศสนใจและเลือกซื้อมากขึ้น

ด้านการตลาด โดยใช้การโฆษณา ประชาสัมพันธ์ ผ่านทางเว็บไซต์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สามารถนำเสนอขายเพิ่มเติมที่ต่างประเทศได้ โดยขึ้นห้างที่ประเทศเนเธอร์แลนด์ เพราะเป็นประเทศที่มีการทำเกษตรกรเป็นจำนวนมาก รวมไปถึงการจักทำเพชบุคเพื่อการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน สอดคล้องกับจิราพร มะโนวัง, วาสนา เสภา และกนกวรรณ ปลาศิลา (2565) ได้ศึกษาและยกระดับผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาในตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมจักสาน พร้อมทั้งยกระดับผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมจักสาน พบว่า ภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสาน ส่วนใหญ่กลุ่มเป้าหมายสืบทอดกระบวนการทำมาตั้งแต่บรรพบุรุษรุ่นสู่รุ่น ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องใช้ในครัวเรือนเพื่อใช้สอยในครัวเรือน เช่น ตะกร้า (ข้าวหวด) ฝาชีหนึ่งข้าว ชันโตก ตุ่ม ไช แซะ และที่เหลื่อจากการใช้สอยในการดำรงชีวิตนำไปจำหน่ายในตลาดชุมชนในราคาที่ไม่แพง ด้านการตลาดและการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีการจำหน่ายได้ทั่วไปและมีผู้สนใจอย่างต่อเนื่องโดยให้เพิ่มช่องทางในการจำหน่าย ได้แก่ ร้านค้า เฟซบุ๊ก และสามารถส่งสินค้าทางสื่อออนไลน์ได้

แนวทางการอนุรักษ์การทำงานอบ ได้แก่ การพูดคุยแลกเปลี่ยนระหว่างผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด ทำให้ผู้ให้สามารถสอดแทรกความรู้ด้านต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ จนสามารถต่อยอดองค์ความรู้ มีการส่งเสริมการพัฒนา รูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่อง โดยการสนับสนุนในเรื่องการฝึกอบรมจากหน่วยงานของรัฐ สถาบันการศึกษา รวมทั้งองค์กรเอกชน นอกจากนี้ มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับคนในชุมชน บุคคลภายนอกที่สนใจ รวมไปถึงนักท่องเที่ยว เพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีความสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มลูกค้าเป้าหมายมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมชาย ผาธรรม, ปรีดาพร อุดพั่ว, ศศิธร จ๊ะสุนา, พรธิชา เหมือนประเสริฐ และจิราพร สมใจเพ็ง (2563) ที่พบว่า แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองไทยทรงดำ อนุรักษ์โดยผ่านการถ่ายทอดจากครูภูมิปัญญาสู่เยาวชนและลูกหลาน ผ่านการปฏิบัติ และผ่านสื่อ เปิดเป็นศูนย์การเรียนรู้แก่นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไป และเป็นวิทยากรฝึกอบรมในสถานศึกษา และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ จุฑามาศ แหนจอน และคณะ (2565) ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านมาจากบุคคลในชุมชน และจากบุคคลในครอบครัว เป็นลักษณะที่พ่อแม่ปู่ย่าตายายทำจักสาน ต่อมาเมื่อมีบุตรหลานก็สั่งสอนสืบทอดให้บุตรหลานต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ในการวิจัยต่อไปควรให้มีการคิดค้นวิธีการจะทำให้การเก็บรักษาโบราณไมให้มีการขึ้นรา หรือการเก็บรักษาให้ยาวนาน
2. รัฐบาลควรจัดสรรงบประมาณเพื่อส่งเสริมสนับสนุนอย่างต่อเนื่องในกลุ่มอบไทยโบราณ ตำบลบางนางร้า อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
3. ควรมีการสนับสนุนและขยายการเพาะปลูกโบราณ และไฟให้มากขึ้นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
4. ควรมีการประสานนักออกแบบมาช่วยในการออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ หรือจัดฝึกอบรมเพิ่มเติมความรู้เรื่องการออกแบบผลิตภัณฑ์ให้ชุมชน

รายการอ้างอิง

- จิราพร มะโนวัง, วาสนา เสภา และ กนกวรรณ ปลาศิลา. (2565). การศึกษาและยกระดับผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาในตำบลแม่เปา อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์*, 16(1), 162-175.
- จุฑามาศ แหนจอน และคณะ. (2565). ชุมชนภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านเพื่อสังคมแห่งความสุขของผู้สูงอายุยุคใหม่ในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 33(2), 14-29.
- วิทยา มีกลิ่นหอม. (2561). *เครื่องจักสาน*. นนทบุรี: แหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ฝ่ายอุทยานการศึกษา สำนักการศึกษาต่อเนื่อง มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2559). *เครื่องจักสาน : วัฒนธรรมร่วมในอุษาคเนย์*. สืบค้น 20 เมษายน 2565, จาก <http://www.thaistudies.chula.ac.th/2018/09/29/เครื่องจักสาน-วัฒนธรรม/>
- สมชาย ผาธรรม, ปรีดาพร อุดพั่ว, ศศิธร จ๊ะสุนา, พรธิชา เหมือนประเสริฐ และ จิราพร สมใจเพ็ง. (2563). แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาทอผ้าพื้นเมืองไทยทรงดำ บ้านดอนมะนาว ตำบลดอนมะนาว อำเภอ

สองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี. *วารสารศิลปศาสตร์ มทร.ธัญบุรี*, 1(1), 44-52.

สุรเดช ทองแกมแก้ว, บัณฑิต ไหว่อง และ ยุทธชัย ฮารีปิน. (2563). แนวทางพัฒนาผลิตภัณฑ์จากความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์ตะกร้าจักสานจากต้นปาล์มน้ำมันของนักท่องเที่ยวชาวไทยในจังหวัดภูเก็ต. ใน *การประชุมนำเสนอผลงานวิจัยบัณฑิตศึกษาระดับชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ครั้งที่ 13 ประจำปีการศึกษา 2563*, หน้า 1682-1689. อุดรธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.

หทัยชนก คะตะสมบุรณ์. (2565). การประยุกต์ใช้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการตนเองของชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. *วารสารมหาจุฬานาครธรรม์*, 9(9), 296-313.